

Miłość miłosierna Jezusa (Łk 23,40-43)

1. Wprowadzenie

Jedynie św. Łukasz wspomina w Ewangelii o dwóch złoczyńcach przed sceną ukrzyżowania Jezusa. Pozostali Ewangelisci nie relacjonują w swoich Ewangeliach o tym zdarzeniu, aż do śmierci Jezusa na krzyżu. Św. Łukasz nazywa ich *złoczyńcami* (κακούργοι – zob. Łk 23,32), a nie *bandytami* (ληστές – zob. Mk 15,27). Łukaszowy termin bardziej podkreśla tym samym kontrast pomiędzy Jezusem jako *sprawiedliwym* (δικαίως – zob. Łk 23,41), którego spotkał ten sam los, mimo że nie popełnił niczego złego, i pomiędzy owymi złoczyńcami.

Po ukrzyżowaniu przywódcy naśmiewali się z Jezusa: *Innych wybawią, niechże teraz siebie wybawi, jeśli On jest Mesjaszem, Wybrańcem Bożym* (zob. Łk 23,35b). Tytuł *wybrańiec Boży* (ὁ ἐκλεκτός) jest interpretowany jako tytuł mesjański (por. Iz 42,1). Św. Łukasz wprowadza go także w scenie Przemienienia Jezusa (por. Łk 9,35).

Druga faza drwin przypisana została żołnierzom: *Szydzili z Niego i żołnierze; podchodzili do Niego i podawali Mu ocet, mówiąc: „Jeśli Ty jesteś królem żydowskim, wybaw sam siebie”* (zob. Łk 23,36-37). Zwracają się oni do Jezusa jako ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, zgodnie z oskarżeniem przedstawionym prokuratorowi (por. Łk 23,3n). Szyderstwo osiąga punkt kulminacyjny w momencie umieszczenia nad głową Jezusa *napisu* (ἐπιγραφή): *To jest Król Żydowski* (zob. Łk 23,38; por. również Mk 15,26).

Warto przypomnieć, że jeden z przestępców ukrzyżowanych z Jezusem przyłączył się do drwin, posługując się słowami podobnymi do słów żołnierzy, którzy zwywali Jezusa, by wybawił samego siebie: *Jeden ze złoczyńców, których*

(tam) powieszono, urągał Mu: „Czy Ty nie jesteś Mesjaszem? Wybaw więc siebie i nas” (σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς – zob. Łk 23,39). Jezus nie mógł wybawić siebie samego, bowiem Jego życie znajdowało się w rękach Ojca, które Mu oddaje: *Ojcze, w Twoje ręce powierzam ducha mego* (zob. Łk 23,46).

Jezus wiedział, jaką misję ma do spełnienia, nie chciał „zachowywać” swojego życia. Już na początku swojego mesjańskiego posłannictwa, gdy szatan wprowadził Go w zagrożenie (podczas kuszenia na pustyni – por. Łk 4,9n), tak szczególnie w chwili agonii na krzyżu daje wyraz, że wola Ojca musi się wypełnić (zbawczy sens Jego mesjańskiego posłannictwa – zbawienie człowieka). Zbawcze dzieło Jezusa stanowi wyraz Jego mesjańskiego posłannictwa, szukanie tego, co zginęło, udzielanie zbawienia Bożego (szczególnie grzesznikom). Tak więc szczególnie w chwili agonii na krzyżu Jego „miłość miłosierna”, jako uzdrawianie ciała i duszy, jest nadal, a nawet w sposób szczególny wypełniana, znajdując swój wyraz nawet w ostatniej godzinie Jego życia¹.

2. Nawrócenie dobrego łotra

Dobry łotr oskarża swojego agresywnego towarzysza o brak bojaźni Bożej, ponieważ oni ponoszą słuszną karę. Jezus umiera na krzyżu niesprawiedliwie, w sposób niezawiniony. Dobry łotr pełen ufności, prosi Jezusa, aby ogarnął go, Jego „miłością miłosierną”. Jeśli nie ma nadziei na ocalenie od śmierci, być może, aby dokonać przemiany, swego życia w doczesności, z nadzieją daje wyraz wiary w zbawienie jego duszy po śmierci.

W drugim etapie swojej skruchy na krzyżu złoczyńca prosi Jezusa, aby okazał mu „miłość miłosierną” (przychyłość), gdy obejmie królowanie w swoim Królestwie (Ἰησοῦ μνησθητί μοῦ ὅταν ἔλθῃς εἰς τὴν βασιλείαν σου – por. Łk 23,42).

W Starym Testamencie Bóg jest podmiotem czasownika *μυμνήσκομαι* (*wspomnij*). Bóg *wspomina* pewne osoby i okazuje im łaskę i miłosierdzie: Noego (Rdz 8,1), Abrahama (Rdz 19,22), Annę (1 Sm 1,19). Pamięta o swoim Przymierzu (Wj 2,24; 6,5), o swojej dobroci (Ps 98,3), swoim miłosierdziu (por. Łk 1,54), o człowieku (Ps 8,5), wspomina grzechy swojego ludu (Oz 8,13), ale także pamięta naszą miłość (Jr 2,2). Tradycyjne izraelskie psalmy skargi proszą Jahwe, by *wspomniat* swój lud, gdyż to jest ich zbawieniem (Ps 74,2.18; 79,8; 105,8; 106,45; 137,7). Bóg jest zawsze obecny i pamięta².

Spośród autorów Nowego Testamentu św. Łukasz wydaje się darzyć szczególnie sentymentem słownictwo dotyczące pamięci. W pieśniach z relacji na-

¹ W. Trilling, *La Promesse de Jésus au Bon Larron*, Assemblées de Seigneur 96(1967)34.

² J. Corbon, *Le Souvenir ou l'Esprit Saint, Memoire de l'Eglise*, Assemblées du Seigneur 50(1964)42.

rodzenia, z ich silnym kolorytem starotestamentowym, Ewangelista często dokonuje połączenia między zbawczym działaniem Boga a pamięcią. W pieśni Maryi (Łk 1,54) i prorocztwie Zachariasza (1,72) słowo *μνησθήναι* zostało dodane do proklamacji mesjańskiego wydarzenia jako teologiczne wyjaśnienie: Bóg łaskawie wspominał ludzi. Fakt wspominania – jest to definitywne uznanie zbawczego działania Boga i właśnie w takiej sytuacji dobry łotr modlił się do Jezusa.

Co dziwne, pokutujący przestępca zwraca się do Jezusa, używając Jego imienia, choć wyznaje Jego godność mesjańskiego Króla. Zwrot *εἰς τὴν βασιλείαν* prawdopodobnie odnosi się do inauguracji królewskich rządów Jezusa, które dla Łukasza rozpoczynają się z chwilą wniebowstąpienia i wywyższenia. Prośba łotra skierowana do Jezusa o „miłość miłosierną” dotyczy przyszłego świata. Jak wiemy z literatury apokaliptycznej, nastanie dzień sądu Bożego. Sąd będzie sprawował Mesjasz, Jego chwalebne rządy zbiegną się z pojawieniem się odmienionego wszechświata. Wtedy nastąpi zmartwychwstanie sprawiedliwych, którzy będą uczestniczyć w rządach i radości, która została dla nich zarezerwowana od początku świata. Taki obraz nie byłby całkowitą nowością w literaturze żydowskiej (por. 1 Hen 37-71)³.

Dlatego łotr prosi Jezusa, by wspominał go w przyszłości, w chwili paruzji. Jest to wyraz prośby skierowanej do Jezusa o Jego „miłość miłosierną”. Jezus w czasie swojej ziemskiej służby często podkreślał bliskość królestwa (Mk 1,15), a nawet jego obecność (Łk 17,20). Triumfalny wjazd do Jerozolimy miał charakter mesjańskiej intronizacji. Św. Łukasz umieszcza obietnicę złożoną Dwunastu (w kontekście Ostatniej Wieczerzy), a słowa łotra na krzyżu umieszczone są w tej samej perspektywie. Marshall stwierdza: (...) *jest to odniesienie do paruzji Jezusa jako Syna Człowieczego, jako przyszłego wydarzenia związanego ze zmartwychwstaniem. Tym samym przestępca uważa Jezusa za kogoś więcej niż męczennika. Wyraźnie wyraża wiarę w to, że Jezus jest Mesjaszem, Synem Człowieczym*⁴.

3. Jezusowa promesa zbawienia dana dobremu łotrowi

Ἀμήν (σοι λέγω) jest cechą charakterystyczną wypowiedzi Jezusa w ewangeliach. Ἀμήν występuje 30 razy u św. Mateusza, 13 razy u św. Marka i 6 razy u św. Łukasza, choć ten ostatni używa także ἀληθῶς w Łk 9,27; 12,44; 21,3 i ἐπ’ ἀληθείας w Łk 4,25. W Ewangelii św. Jana występuje około 25 razy. *Amen* Jezusa potwierdzają własne wypowiedzi Jezusa i czynią je obowiązującymi.

³ P. Volz, *Die Eschatologie der Jüdischen Gemeinde im Neutestamentlichen Zeitalter*, Tübingen 1934, 21-24.

⁴ I.H. Marshall, *The Gospel of Luke*, Exter 1978, 872.

Wypowiedzi te zwykle dotyczą Królestwa Bożego związanego z Osobą Jezusa. Stąd w *Amen* poprzedzającym σοι λέγω Jezusa mamy całą chrystologię w skrócie⁵.

Jezus zostaje obdarzony wiarą łotra, co stanowi widoczny znak zbawczej mocy Jego śmierci. Jezus wysłuchuje tej modlitwy i daje odpowiedź. Przedostatnie słowa na krzyżu — Ἀμήν σοι λέγω, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ, dzieli się na trzy części. Postaramy się przeanalizować je oddzielnie i zobaczyć, jakie wnioski wypłyną.

3.1. *Dziś* (Σήμερον)

Dziś występuje w Księgach Starego Testamentu (szczególnie w historycznych) w celu wskazania na ważne okazje, które są zbyt liczne, by je tutaj wymieniać. Pojawia się wielokrotnie i uroczyście w Księdze Powtórzonego Prawa, której akcja została umieszczona w ciągu jednego dnia pożegnania Mojżesza, dnia wspomnień i oczekiwania, gdy Izrael stoi na progu Ziemi Obiecanej.

Dziś dzieje się to, co znaczące albo wychodzi na jaw (por. Rdz 50,20; Wj 14,13; Pwt 9,3). *Dziś* jest wypełnienie i objawienie, zbawienia albo klęski. Jeżeli *dziś* zostanie utracone, zagrożone albo nawet utracone, zostaje życie. *Dziś* może być zarówno środkiem, jak i treścią objawienia. Wtedy wysłane zostaje słowo Boże i wtedy na to słowo się odpowiada. *Dziś* to czas decyzji między Bogiem a Jego ludem⁶.

Św. Łukasz podąża śladem użycia tego przysłówka w Księdze Powtórzonego Prawa i umieszcza go w istotnych punktach swojej narracji, by podkreślić w typowo historyczny sposób ich wagę⁷. *Dziś*, o którym mówi Jezus w swoim inauguracyjnym kazaniu w synagodze w Nazarecie (Łk 4,21), to czas, gdy trzeba się opowiedzieć albo za Nim, albo przeciwko Niemu. Słowo *dziś* identyfikuje Chrystusa z przeszłością potwierdzaną przez prorocтва Starego Testamentu, które wypełniają się właśnie w chwili, gdy ludzie Go słuchają. Jest to *dziś* zbawienia (Łk 4,18) oferowanego wszystkim, którzy słyszą Chrystusa. W ten sposób Jezus połączony zostaje z historią, a przy tym jest ciągle trwającym *dziś* spełnienia obietnic Bożych dla jego ludu. Jest to *dziś*, które wskazuje na obecność królestwa i panowania Bożego w Jezusie Chrystusie⁸.

⁵ H. Schlier, „ἀμήν”, *TDNT*, t. I, 337-338.

⁶ E. Fuchs, σήμερον, *TDNT*, t. VII, 271.

⁷ Częstotliwość, z jaką występują przysłówki σήμερον i νῦν, ukazuje ich znaczenie w teologii św. Łukasza. Częstość użycia wskazuje na fakt, że czas zbawienia rozpoczął się wraz z przyjściem Chrystusa. *Dziś* występuje 11 razy w Ewangelii i 8 razy w Dziejach; 8 razy u św. Mateusza i raz u św. Marka. Teksty typowe dla św. Łukasza to: Łk 2,11; 4,21; 5,26; 13,32n; 19,5; 22,61; 23,43; por. J. Drury, *Tradition and Design in St. Luke's Gospel*, London 1976, 70-71.

⁸ W. Grundmann, „σὺν – μετὰ”, *TDNT*, t. VII, 774; por. również: P. Grelot, *Aujourd'hui tu seras avec moi dans le Paradis*, *Revue Biblique* 74(1967)206.

Eschatologiczny czas zbawienia to *dziś*, to *teraz* (v̄v̄n). *Dziś* w ustach Jezusa w krytycznym momencie Jego śmierci obok łotra wskazuje, że zrealizował się okres oczekiwania i nadziei. Dla przyszłej eschatologii łotra Jezus stał się najbliższą, możliwą do zrealizowania nadzieją na uzyskanie Jego „miłości miłosiernej”, co istotne znaczenie i uobecnienie ukazują słowo: *dziś*.

We wszystkich fragmentach, o których mowa, Jezus posługuje się tym terminem, by ukazać, że era zbawienia, obdarzenie ludzkości Jego „miłością miłosierną”, stało się rzeczywistością (por. Łk 2,11; 4,21; 5,26; 12,28; 19,11). Jednak tutaj w Łk 23,43 zauważamy pewien konflikt, gdy porównamy go z innym nauczaniem Jezusa, które sugeruje, że Jezus *zstąpił* do miejsca zmarłych (Dz 2,31; Mt 12,40; Rz 10,7 – por. 1 P 3,18n), albo z poglądem, że Jezus wstąpił do nieba dopiero po zmartwychwstaniu.

Uczony E. Ellis widzi tutaj zestawienie obecnej i przyszłej eschatologii. Sugeruje dalej, że *dziś* należy bardziej rozumieć jako czas po zmartwychwstaniu. Uważa, że taką interpretację mogliby przyjąć patrystyczni komentatorzy, którym trudno jest pogodzić wkroczenie Jezusa do niebiańskiego rajy z jednoczesnym zejściem do *serca ziemi*⁹.

Uważam, że wyjaśnienie Ellisa jest mniej przekonujące. Wydaje się, że nie bierze on pod uwagę znaczenia *dziś* w teologii św. Łukasza. Kiedy Jezus powiedział *dziś* do umierającego łotra, obdarzył go swoją „miłością miłosierną”, ponieważ era zbawienia nastaje. To właśnie *dziś* nadało pozytywne znaczenie przestępczemu życiu i historii łotra. Choć było to *dziś* przed zmartwychwstaniem, kiedy Jezus nie otrzymał jeszcze królestwa, oznaczało ono początek radości dla dobrego łotra wypływającej ze źródła obfitości „miłości miłosiernej” Jezusa. Radośnie stwierdzamy, że jest to *dziś* wypełnienia z zawartą w nim ideą *hic et nunc*.

3.2. (...) *będziesz ze mną* (...) (μετ̄ ε̄μοῦ ἔσση)

W powyższym wyrażeniu nie ma niczego mistycznego. Jest to po prostu relacja interpersonalna połączona bezpośrednio z takim samym doświadczeniem egzystencji. W Biblii znajdujemy boskie obietnice: *jestem z tobą, będę z tobą!* W LXX jest to zawsze oddawane za pomocą μετ̄ z dopełniaczem, a Nowy Testament idzie tą samą drogą. Boża obietnica, że będzie z ludźmi, odnosi się do ich ziemskiego życia i dalej. Determinuje ona ludzkie działanie, dodaje adresatom sił i odwagi, by podejmowali trudne, a nawet beznadziejne przedsięwzięcia. Nakazuje im czekać cierpliwie na Boże działanie i ufnie trwać, mimo przeciwności.

Zasadniczy przedmiot boskiej obietnicy to fakt, że Bóg jest z nami, a my jesteśmy z Bogiem. Jezus jako Syn Boży i w swoim jednostkowym człowie-

⁹ E. Ellis, *Present and Future Eschatology in Luke*, NTS 12(1965-66)36-41.

czeństwie jest: *Bogiem z nami* (Mt 1,23). Nie dziwi zatem definicja z Ewangelii według św. Jana, a więc Jego relacja z Ojcem wyrażona w słowach: *A Ten, który mnie posłał, jest ze Mną: nie pozostawił Mnie samego (...)* (J 8,29). To właśnie ten bliski związek pozwolił Jezusowi z zadziwiającą poufałością nazywać Boga – Ojcem (*Abba*)¹⁰.

Przysłówki *σύν* i *μετά* używane są na wyrażenie stanu uczniostwa. Wyróżniają się na tle, które ukazuje, że Nowy Testament prezentuje człowieka jako zdecydowanie zdeteterminowanego przez swoje przebywanie z innymi. Łukasowe użycie tych przysłówków wskazuje na wielką wagę, jaką do nich przywiązywał. Ponad połowa występowania *σύν* w Nowym Testamencie znajduje się u św. Łukasza. W przypowieści o dwóch synach (Łk 11,15-32), *σύν* występuje trzy razy. Jezus powołuje Dwunastu *ἰνα ὄσιν μετ' αὐτοῦ* (Mk 3,14) do swojego cierpienia (Mt 26,38.40) i powiada, że powinni się od Niego uczyć i dzielić z Nim Jego dzieło. W chwili zaparcia się św. Piotr zostaje oskarżony o to, że jest uczniem – słowami, że był „z” Jezusem (Łk 22,59). Św. Piotr przysiągł wcześniej, że jest gotowy cierpieć i umrzeć z Jezusem (Łk 22,33).

Jezusowi w Jego podróżach zawsze towarzyszą uczniowie (Łk 22,14). Przy Ostatniej Wieczerzy w czasie przekazywania królestwa Jezus powiedział do swoich uczniów: *Wyście wytrwali przy Mnie w moich przeciwnościach* (Łk 22,28). To właśnie ten rodzaj bliskiej obecności towarzysza pomaga lepiej poznać samego siebie i nawiązać bliższą więź z Bogiem. W ten sposób św. Piotr w Dz 10,41 widział wartość świadectwa apostołskiego, mówiąc: *Nie całemu ludowi, ale nam, wybranym przez Boga uprzednio na świadków, którzyśmy z Nim jedli i pili po Jego zmartwychwstaniu* (*συνεφάγομεν καὶ συνεπίσαμεν αὐτῷ*).

Przysłówki te mają szczególne znaczenie przy posiłkach, bowiem posiłek tworzy wspólnotę. Jezus jada z celnikami i grzesznikami. Jego przeciwnicy gorszą się tym (Łk 5,2; 15,2; Ml 2,16; Mt 9,10n). Uczniowie na drodze do Emaus zapraszają swojego nieznanego gościa do społeczności stołu (Łk 24,29n). Wspólnota uważała Wieczerzę Pańską za społeczność ze zmartwychwstałym Panem i obchodziła ją w oczekiwaniu na nadchodzący posiłek w królestwie Bożym.

Społeczność Jezusa z uczniami była Jego darem dla nich. Wysyłając uczniów na misję apostołską, Jezus powiedział do nich: (...) *a oto Ja jestem z wami* (*μεθ' ὑμῶν*) *przez wszystkie dni, aż do skończenia świata* (Mt 28,20). Ta sama idea stanowi także treść modlitwy Jezusa po zmartwychwstaniu (J 17,24).

Sam św. Paweł nalegał na taki związek z Chrystusem we wszystkich aspektach Jego tajemnicy. Na początku swoich listów posługuje się przysłówkiem

¹⁰ J. Jeremias, „Abba”. *Studien sur neutestamentlichen Theologie und Zeitgeschichte*, Göttingen 1966, 15n.

σὺν i czasownikami połączonymi z σὺν, które wszędzie wskazują modelowanie zgodne z Chrystusowym wydarzeniem. Zwrot σὺν Χριστῶ występuje dwanaście razy: *umarliśmy razem z Chrystusem* (Rz 6,8; Kol 2,20); *razem z Nim pogrzebani* (Rz 6,4; Kol 2,12); *z Chrystusem powstałi z martwych* (Kol 3,1; Ef 2,6). Wiele stwierdzeń św. Pawła – *z Chrystusem* – odnosiło się do wspólnoty, do wszystkich jej członków, ale nadzieja św. Pawła w Flp 1,23 dotyczy jego osobistego *bycia z Chrystusem*. Stąd wyrażenie *z Chrystusem* oznacza w tym konkretnym tekście osobistą społeczność między Chrystusem a apostołem (por. także Ga 2,20; Flp 3,8; 4,13)¹¹.

Istnieje wielka różnica między czasem, kiedy Jezus obiecał zbawienie umierającemu łotrowi a czasem, gdy św. Paweł wyraził swoją nadzieję w obliczu śmierci. W międzyczasie miało miejsce zmartwychwstanie Jezusa, które inaugurowało przyszły wiek i sprawiło, że raj teologii apokaliptycznej stał się nieprzydatny. Dusze sprawiedliwych nie muszą już pozostawać w żadnym raju. Teraz od chwili śmierci są z Chrystusem, czekając na zmartwychwstanie i tajemnicę życia wiecznego¹². W swoim komentarzu do Łk 23,43 św. Ambroży wyraził głęboki sens tej sceny: *Wspaniały przykład nawrócenia, którego należy poszukiwać, bowiem przebaczenie udzielone zostało łotrowi tak szybko, a łaska przewyższyła jego prośby, gdyż Pan zawsze udziela ponad to, o co go prosimy. Ten właściwie prosił, by Pan wspomniął na niego, gdy przyjdzie do jego królestwa. Ale Pan rzekł do niego: Zaprawdę, zaprawdę powiadam ci: Dziś będziesz ze mną w raju. „Vita est enim esse cum Christo; ideo ubi Christus, ibi vita, ibi regnum”¹³.*

Nowotestamentowe użycie σὺν i μετά ukazuje, że zbawienie dokonuje się przez uczestnictwo w losie Chrystusa i w takim przebywaniu „z” nim, w którym Bóg związuje się z człowiekiem. Μετ’ ἐμοῦ Jezusa do łotra jest zapewnieniem zbawienia ze względu na jego wyznanie wiary i nawrócenie. Zbawienie dla św. Łukasza sprowadza się ostatecznie do przebywania z Jezusem.

3.3. (...) w raju (ἐν τῷ παραδείσῳ)

Παράδεισος to stare perskie słowo oznaczające *ogród, park*. Było używane w LXX przy tłumaczeniu zwrotu *ogród Eden* jako (Rdz 2,8n). Z powodu grzechu *raj* został utracony (Rdz 3,23), ale nadal istniała nadzieja, że *raj* będzie dla całego ludu Bożego odzyskany (Ez 36,35; Iz 51,3)¹⁴.

¹¹ J. Dupont, Σὺν Χριστῶ. *L’union avec le Christ suivant Saint Paul*, Louvain 1952, 92n; W. Grundmann, art. cyt., 781.

¹² P. Grelot, *Aujourd’hui tu seras avec moi dans le Paradis*, Revue Biblique 74(1967)210.

¹³ Ambroży, *Expositio Evangelii Sec. Lucam*, PL 15, C.1834. Ten komentarz św. Ambrożego cytowany był przez różnych komentatorów przez wieki; por. również: A. Plummer, *The Gospel of St. Luke*, Edinburgh 1977, 535.

¹⁴ J. Jeremias, Παράδεισος, *TDNT*, t. V, 765n.

Wyrażna koncepcja końca czasów jako restauracji *raju* staje się jasna w literaturze apokaliptycznej w judaizmie przedchrześcijańskim (por. *Testament Lewiego* 18,10). *Raj* reprezentował wtedy pośrednie mieszkanie, gdzie Bóg zgromadzi świętych, by oczekiwali na dzień sądu, zmartwychwstanie i przyszłe życie.

W czasach Nowego Testamentu miejsce to często jest odróżniane od królestwa zmarłych (*Szeol*)¹⁵.

Dobrym tego przykładem jest przypowieść o bogaczu i Łazarzu (Łk 16,19-31), gdzie Jezus posłużył się przykładami ze współczesnej literatury apokaliptycznej, by przekazać swoje poselstwo słuchaczom. Bogacz zostaje pogrzebany w *Hadesie*, Łazarza natomiast aniołowie przenoszą na *łono Abrahama w raj*. A zatem *prima facie*, wyrażenie oznaczałoby, że Jezus znajdzie się z dobrym łotrem w *raju* tak jak Abraham i patriarchowie. Dobry łotr mówi w zasadzie o przyszłych mesjańskich rządach Jezusa, ale Jezus precyzyjnie określa eschatologiczną perspektywę, która obejmuje Jego zmartwychwstanie¹⁶.

Śmierć dla Jezusa nie oznacza żadnego rodzaju unicestwienia albo snu, jakie popularna opinia przypisywała umarłym. Dusz patriarchów w *raju* nie można uważać za zniewolone śmiercią, bowiem Bóg Abrahama, Izaaka i Jakuba *nie jest [Bogiem] umarłych, lecz żywych* (Łk 20,38; por. Mk 12,26-27). *Raj* to ogólna nazwa nadana miejscu, gdzie człowiek doświadcza szczęścia, nawet jeżeli nie oznacza ono jeszcze nieba, do którego Chrystus wkroczy trzy dni później¹⁷.

Św. Augustyn uważa, że słowo *raj* wypowiedziane przez Chrystusa znaczy, iż *raj* jest tam, gdzie jest Bóg, a obecność Boża jest powszechna: *Dlatego Chrystus musiał słusznie powiedzieć: „Dziś będziesz ze mną w raj*”, ponieważ, zgodnie z jego niskim stanem jako człowieka, musiał tego dnia ciałem znaleźć się w grobie, a duszą w *Hadesie*, ale zgodnie z swoją boską niezmiennością nigdy *raju* nie opuścił, bowiem *On zawsze jest wszędzie*¹⁸.

Przejęty faktem, jak łotr mógł wejść do nieba przed zmartwychwstaniem Jezusa – św. Bonawentura szczegółowo przebadał problem semantyczny. Uważa on, że *będziesz w raj* nie oznacza *w niebie*, *dokąd nikt przed Chrystusem nie*

¹⁵ *Szeol* była to ciemna pieczara, rodzaj uniwersalnego grobu takiego jak *Hades*, gdzie nic się nie dzieje. Jego mieszkańcami są zmarli, wyblakłe cienie, zamknięte za bramą i kratami. Z *Szeolu* nie ma wyjścia. Czasem wydaje się on tylko metaforycznym odpowiednikiem grobu. Obrazowe migawki znajdujemy w Iz 14,3-21 i Ez 32,17-32; por. także Hi 17,13-16;24,19n. W czasach Nowego Testamentu istniało dwojakie użycie słowa *Hades/Szeol*. Według późniejszych poglądów oznacza ono tylko tymczasowe miejsce pobytu dusz bezbożnych; por. G. F. Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era: The Age of the Tannaim*, t. II, Massachusetts 1927, 287-322.

¹⁶ P. Grelot, art. cyt., 204.

¹⁷ Tamże, 204.

¹⁸ Augustyn, *De Genesi ad Litteram*, PL 34, col. 483.

wstąpił, ale w pełną szczęśliwości wizję Boga. Potem wymienia różne znaczenia, jakie słowo *raj* mogło mieć w Piśmie¹⁹.

Montefiore²⁰, idąc śladem Weissa²¹, uważa, że według św. Łukasza dusza Jezusa udała się do nieba bezpośrednio po śmierci. Pogląd ten został uznany za drugorzędny i ustępujący przeważającemu pogładowi, że Jezus zstąpił do *Hadesu*. Wyjaśnienie Loisy, mniej radykalne, prowadzi prawie do takiego samego wniosku: *Raj* to nie przyszłe królestwo, ani niebo z teologii chrześcijańskiej, lecz miejsce, które w przypowieści o bogaczu nazwane jest *łonem Abrahama*²².

I wreszcie musimy stwierdzić, że *raj* w Łk 23,43 jest miejscem, które przyjmuje sprawiedliwych po ich śmierci. Jest to stan przebywania z Jezusem. Jest otwarte nawet dla całkowicie zgubionego człowieka wiszącego na krzyżu. Jezus jest tym, który przywrócił utracony *raj* Adama (Rdz 3,23), a przez Jego skuteczną śmierć, stał się on dostępny dla dusz odkupionych.

4. Przesłanie teologiczne – ocena moralnej postawy nawróconego łotra

Dobry łotr, obdarzony „miłością miłosierną” Jezusa, prawdopodobnie przewidywał przyszłe królestwo, którego Chrystus po zmartwychwstaniu będzie głową. Odpowiedź Chrystusa mówi o wspanialszej rzeczywistości niż był nią przedmiot prośby. To nie w przyszłości, ale już dzisiaj musi on być z Chrystusem.

Odpowiedź Chrystusa nabiera większej wartości, gdy umieścimy ją w ogólnym kontekście trzeciej ewangelii, *ewangelii zbawienia i miłosierdzia*. Pan poszukuje grzeszników (Łk 9,10). Przygotował dla nich prawdziwe przywileje (15,7-10; 24,32). Ewangelia według św. Łukasza jest Ewangelią wspaniałych aktów przebaczenia: grzesznicy (7,36-50), Zacheuszowi (19,1-10), urzędnikom (23,43)²³.

Druga grupa słów Jezusa na krzyżu sankcjonuje i staje się ukoronowaniem epizodu nawrócenia dobrego łotra. W Łk 23,45 rozdarcie zasłony świątynnej jest samo w sobie wyraźnym symbolem zerwania starego Przymierza i otwarcia utraconego rajy dla pokutujących grzeszników. Obietnica Jezusa złożona dobre-

¹⁹ Bonawentura, „*Evangelii S. Lucae Expositio*”, *Opera Omnia*, Paris 1967, col. 214 B-215 A.

²⁰ C.G. Montefiore, *The Synoptic Gospels*, London 1927, 672.

²¹ J. Weiss, *Die Schriften des Neuen Testament*, Göttingen 1906, 481.

²² A. Loisy, *Les Évangiles Synoptiques*, t. II, Paris 1976, 173 wyjaśnia, że *łono Abrahama* nie jest stanem przejściowym, lecz ostatecznym.

²³ E. Osty, „*Évangile selon Saint Luc*”, *Bible de Jérusalem*, Paris 1948, 22. Patrz także: E. Cothenet, „*Paradis*”, *Supplement au Dictionnaire de la Bible*, t. IV, Paris 1960, 1214.

mu łotrowi stanowi uroczyste obwieszczenie nowej ekonomii, w której utracone prawa zostają na nowo przywrócone²⁴. Bóg nie porzuca człowieka, który Go odrzuca. Na wszystkie wyrządzone mu krzywdy, całą haniebną przemoc, Jezus odpowiedział tylko cierpliwością i milczeniem. Bóg obficie odplaca każdemu, kto nigdy nie chwieje się w swojej wierze (por. Mt 10,32). Dobry łotr, inaczej niż rozwścieczony tłum rzucający słowa pełne odrażającego sarkazmu, zwraca się do Jezusa wiszącego na krzyżu z szacunkiem, uznając Go za króla, wierząc w przyszłe panowanie tego, z którego teraz drwi cały świat. Jego śmiałość i bezpośredniość spotyka się natychmiast z zapewnieniem królewskiej nagrody. Św. Augustyn pisze, że *łotr przewyższył apostołów, bowiem wierzył w chwili, gdy oni utracili odwagę*” (PL 36, 847).

Nie można utracić nadziei na nawrócenie grzeszników, gdyż Bóg nie pragnie śmierci grzesznika, a raczej tego, by się nawrócił i żył (por. Ez 18,23). Śmierć dobrego łotra jest tego pocieszającym przykładem. Historia dwóch łotrów jest prorocza. Obaj mieli dostęp do tej samej łaski nawrócenia, ale tylko jeden ją przyjął. Przedmiot modlitwy dobrego łotra jest bardzo skromny: nie prosi on o to, by mógł zasiadać po prawicy albo lewicy Jezusa w Jego królestwie (por. Mk 10,40; Mt 20,20-28). Nie modli się nawet o uwolnienie od zbliżającej się śmierci na krzyżu. Prosi tylko o to, by Jezus wspomniął go w swoim królestwie. Jego pragnienia są szlachetne i skromne, a modlitwa stanowi wzór modlitwy chrześcijańskiej.

Dobry łotr obdarzony przez Jezusa „miłością miłosierną”, otrzymał nie tylko przebaczenie grzechów, ale także uświęcenie. Sytuacja została całkowicie odwrócona: od przestępczego życia do gorliwego męczeństwa. W Mt 21,31 Jezus powiedział, że *celnicy i nierządnicę wchodzą przed wami do królestwa niebieskiego*. Nawrócenie i śmierć łotra były pierwszym wypełnieniem tego proroczego ostrzeżenia. Pierwszym nowotestamentowym świętym jest były bandyta i mamy podstawy do tego, by przypuszczać, że zajmuje on poczesne miejsce w królestwie Jezusa²⁵. Jak dowodzi Bossuet: *Bracia moi, chlubię się w radości. Moje serce wypełnia radość na widok wiary tego świętego łotra. Umierający widzi umierającego Jezusa i prosi Go o życie. Powieszony widzi ukrzyżowanego Jezusa i mówi do Niego o Jego królestwie. Jego oczy widzą tylko krzyże, ale jego wiara dostrzega tylko tron. Jakaż to wiara i jaka nadzieja!*²⁶

²⁴ L. Leloir, *Hodie mecum eris in Paradiso – Lk 23,43*, Revue Diocesaine de Namur 13(1959)473.

²⁵ Tamże, 478.

²⁶ J.B. Bossuet, „*Sermon pour l'Exaltation de la Sainte Croix*”. *Oeuvres Complètes*, Paris 1840, 499.

W całej Ewangelii według św. Łukasza i w Ewangelii męki i zmartwychwstania fragment ten w szczególnym sensie zasługuje na nazwę: *Ewangelii*²⁷. Jest to radosna wieść o wyzwalającej sile śmierci Jezusa, wieść nadziei i obietnicy, która wznosi się ponad śmierć ucznia. Powołanie Zbawiciela pojawia się już na początku Jego życia, Mesjasza (Łk 2,11), i Jezus pozostaje mu wierny aż do końca.

Umrzeć, patrząc na Jezusa i w zjednoczeniu z Nim, doświadczając Jego „miłości miłosiernej”, w Nim pokładając nadzieję, to jest prawdziwie *zbawienie*, uwolnienie od ciemności śmierci. Umrzeć w społeczności z Nim w Jego życiu, oto poselstwo *małej Ewangelii w wielkiej Ewangelii* Jezusa Mesjasza, wybranego, Zbawiciela. Królowanie Jezusa jest skuteczne, boskie i faktyczne. Nie jest On Królem, by wybawić samego Siebie, jak oczekiwali tego niewierzący, ale by wybawić tych, którzy w Niego wierzą, udzielając im zbawienia ze źródeł obfitości Jego „miłości miłosiernej”.

Słowa kluczowe: Stare Przymierze, Ewangelia Łukasza, Dobry Łotr, miłość, miłosierdzie, obietnica, raj, Jezus Chrystus, zmartwychwstanie, dziś, grzesznik.

Summary

THE MERCIFUL LOVE OF JESUS (LK 23:40-43)

The Penitent Thief endowed with Jesus' 'merciful love' may have predicted the future Kingdom of which Christ will be "Head" after His resurrection. Jesus' answer refers to a more magnificent reality than the one which the Penitent Thief had in mind. It is not in the future but 'today' that the Penitent Thief has to be with Christ. Jesus' reply acquires a greater value in the context of the third Gospel – the Good News about salvation and mercy (Jesus' merciful love). Jesus is looking for sinners (Lk 9:10) and He prepared true privileges for them (Lk 15:7-10; 24:32). The Gospel according to St Luke is a divine message proclaiming marvellous acts of forgiveness: the pardon of a sinful woman – the woman caught in adultery (Lk 7:36-50), of Zacchaeus the tax collector (Lk 19:1-10), and authority wielding officials (Lk 23,43). Other words uttered by Jesus on the Cross sanction and crown the conversion of the Penitent Thief. According to Luke (Lk 23:45), the temple veil being torn in two is in itself a clear divine proclamation of the fulfilment of redemptive signals of breaking the Old Covenant and opening the paradise to the repentant sinners. Jesus' promise to the Penitent Thief constitutes a solemn announcement of the new economy in which the lost rights are re-established. God does not desert the one who rejects Him nor does He forget him. Jesus responded with patience and silence to all the harm and violence to which he had been subjected. God abundantly rewards the one who remains unshaken in his faith (*c.f.* Mt 10:32).

²⁷ W. Trilling, *Le Christ, Roi Crucifié – Lc 23,35-43*, Assemblée du Seigneur 65(1973)64.

The Penitent Thief unlike the infuriated crowd hurling abuse, addresses Jesus hanging on the Cross with respect, recognising him as the King and believing in the future reign of the one who is the object of derision at the moment. His courage and straightforwardness meet with the instantaneous promise of the noble reward.

Key words: The Old Covenant, The Gospel According to Luke: the Penitent Thief: love, mercy, promise, paradise, Jesus Christ, resurrection; today, sinner.